

RAZGOVOR S GORANOM SUNAJKOM

Razgovor vodio
MIHAEL VRBANC

VRBANC: Diplomirali ste politologiju na Fakultetu političkih znanosti, a potom doktorirali filozofiju na Filozofskom fakultetu. Kako je za Vas izgledao taj prijelaz; što Vas je ponukalo da svoje znanstveno bavljenje usmjerite prema filozofiji?

SUNAJKO: Ovo se pitanje prije skoro dvadeset godina kada sam diplomirao gotovo i ne bi trebalo postavljati. Naime, fragmentacija i specijalizacija društvenih i humanističkih znanosti dovela je do toga da današnje generacije nemaju razloga za takvu povijesnu svijest, no studij je politologije od samog osnutka podrazumijevao filozofiju kao temeljnu znanstveno-nastavnu disciplinu pa je tako postojala i Katedra za filozofiju, a razlika između filozofije na Filozofskome i one na Fakultetu političkih znanosti mogla se povlačiti samo u nijansama i, dakako, u nekim besmislenim prepucavanjima o tome tko je „bolji” filozof: Vanja Sutlić s Politologije ili Gajo Petrović s Filozofskoga, kao da u filozofiji koja nije empirijska znanost, postoji mjera za takav tip usporedbe. Studirati politologiju značilo je, dijelom je to i očuvano, sigurno studirati filozofiju kao dominantnu komponentu u korpusu sociologijskih, pravnih, povijesnih, ekonomijskih i psihologijskih grupa predmeta te, dakako, onih zasebnih politologijskih, poput komparativne politike, političkih sustava, izbornih sustava, javnih politika, međunarodnih odnosa itd.

Ondje su tako profesori bili neki od naših najvažnijih filozofa koji su mahom diplomirali i/ili doktorirali filozofiju na Filozofskome ili iz filozofske teme na Politologiji. Primjerice, Vanja Sutlić s doktoratom o odnosu Marxa i filozofije egzistencije, Ante Pažanin s njemačkim doktoratom o Husserlovoj fenomenologiji, Branka Brujić s onim o Marcuseu, Zvonko Posavec s doktoratom o Platonovoj dijalektici, Davor Rodin i Ivan Prpić s tezom o Marxu, Goran Gretić s njemačkim doktoratom o Hegelu itd. Boris Hudoletnjak među prvima je prevodio Heideggera, a Hotimir Burger, prije karijere na Odsjeku za filozofiju FF-a, bio je asistent na Politologiji, kao i Pavo Barišić koji je u Njemačkoj doktorirao s tezom o Hegelu. Ondje su diplomirali i mnogi drugi uvaženi filozofi i/ili politolozi, primjerice Žarko Puhovski, dugogodišnji predstojnik Katedre za filozofiju politike Odsjeka za filozofiju FF-a, zatim Damir Barbarić, koji je na Politologiji i doktorirao s tezom o Platonu (diplomirao je i filozofiju), Dragutin Lalović s

tezom o Rousseauu te Milan Galović i Žarko Paić koji su uvelike zadužili našu i regionalnu estetičku misao. Ondje su branjeni i doktorati o Hobbesu, Machiavelliju, Lockeu, Hegelu, Millu, Rousseauu, Foucaultu, Rawlsu, Mouffe, Laclauu i mnogim drugim filozofima.

Stoga je moj put posve prirodan jer širina koju je pružao studij politologije s dominantnim smjerom filozofije (a njoj sam od početka studija bio usmjeren) nije mi pomogla samo u mogućnostima šireg promišljanja čovjeka i svijeta, već ubrzo i za rad u Leksikografskom zavodu koji je, kao središnja enciklopedijska ustanova, tražio takvu multidisciplinarnu polivalentnost. Istraživanje onoga što stoji u pozadini političke pojavnosti nisam ipak mogao pronaći na Fakultetu političkih znanosti jer je riječ o metafizičkim (ontologijskim) pretpostavkama, pa je moj doktorski put krenuo u metafiziku i njezine argumente te time i na Odsjek za filozofiju. Čovjek, nedvojbeno je, traga za onim što mu nedostaje.

Filozofirati znači uvijek misliti totalitet, a da bi se to moglo, ne mora se nužno biti enciklopedist, ali se mora biti opremljen barem elementarnim znanjima iz raznih grana humanističko-društvenoga područja za koja mi se čini da ih solidno poznajem. Uostalom, obrazovna institucija prijenosom znanja priprema mišljenje argumente i okvire unutar kojih se daje misliti, no samo mišljenje nastavlja svoj put individualno, nerijetko i razbijajući dane okvire, prekoračujući ih u aktu čistog mišljenja koje i nije drugo do autonomni čin. Samotni je šetač tako na početku *Ispovijesti* ustvrdio da je kalup u kojem ga je priroda salila razbijen: „Ako i ne vrijedim više, barem sam drugačiji”.

VRBANC: **Gotovo petnaest godina bili ste enciklopedist (urednik i pisac) u Leksikografskom zavodu „Miroslav Krleža”. Koja je važnost leksikografije i zašto ste se odlučili za prelazak na fakultet?**

SUNAJKO: Leksikografski zavod najvažnija je znanstvena i kulturna enciklopedijska ustanova u regiji, a stoji uz bok sličnim europskim enciklopedijskim kućama, poput Britannice, Brockhousa, Laroussea, Treccanija i drugih hramova znanja, no većina se zemalja ni ne može pohvaliti enciklopedijskom tradicijom. Inzistiranje Miroslava Krleže na utemeljenju takve ustanove u Zagrebu po uzoru na dugu francusku tradiciju omogućilo je da više ne stojimo samo „na ramenima divova”.

U Leksu sam isprva pisao i uređivao enciklopedijske članke iz različitih područja, a potpunu vezanost uz filozofiju odredila je izrada *Filozofskog leksikona*, u regiji jedinoga takvog cjelovitog leksikona iz filozofije za koji sam napisao 167 članaka (natuknica). Teško je posve točno ustvrditi koliko sam u različitim edicijama ukupno članaka napisao i uredio, no važnije je istaći smisao toga intelektualnog rada jer u današnjim znanstvenim pristupima – koji sve više pod-

liježu interpretativnosti, „epistemičkoj nestabilnosti” (Hassan) te, uslijed tehničkih dostignuća i dostupnosti informacija, sve većoj fragmentiranosti znanja – leksikografija (enciklopedizam) ima sve važniju ulogu jer donosi znanje koje daje pouzdan temelj, jasno i precizno posredovan. Kao što je, suprotno općoj predodžbi, Heidegger pojašnjavao da je pjesništvo najegzaktnija umjetnost jer razbacan smisao svijeta stješnjava (*Dichtung*) u riječ, u strofu, tako je i važnost enciklopedizma danas ta što on kao intelektualni „zanal” heteronomnu svijest privodi jasnemu izrazu, nečemu za što se istraživač ili radoznao čitatelj može čvrsto uhvatiti. Ondje sam stekao povezanost te kasnije i prijateljstvo s jednim od naših najplodnijih filozofa i prevoditelja filozofskih klasika (ponajprije Kanta, Husserla, Gadamera, Heideggera, Habermasa, Jaspersa, Moltmanna i dr.) s nje-mačkoga Željkom Pavićem, koji je u Mainzu doktorirao na Hegelovoj hermeneutici, a koji je kasnije bio i prvi mentor (uz Raula Raunića) na mojoj doktorskoj tezi o utjecaju metafizike na modernu filozofiju politike. U našim, uglavnom filozofskim razgovorima, koji su danas zbog obima posla nažalost rjeđi, iznova uvijek shvatim koliko još na sebi moram raditi.

Kao prva me ljubav tako Leks u potpunosti formirao u istraživačkom i ljudskom smislu, a drago mi je da i danas kao urednik za filozofiju „dužim” članke u *Hrvatskom biografskom leksikonu* (dodao bih kako su mi na tom uredničkom mjestu prethodili filozofi Vladimir Filipović, a potom i Ljerka Schiffler). Razlog mog prelaska na Filozofski bio je samo u tomu što je ovdje rad drukčiji. Dok je u leksikografskom radu pojedinac vezan uz cjelinu koja je kompleksna i široka, pa glavnu ulogu imaju urednici i njihovi zamjenici, u akademskom je poslu naglašen individualni rad jer on, za razliku od leksikografije, u konačnici ne završava jedinstvenim izdanjem. Tu je, dakako, rad sa studentima koji čini ključan segment međuljudskog i profesionalnog odnosa u kojem se, poput demijurga, nastavnik oblikuje oblikujući vlastite studente. Nezgodne situacije nastaju jedino onda kad na ispitu ili nekom od studentskih radova prepoznam formulacije kojima sam autor u online dostupnoj *Hrvatskoj općoj enciklopediji*, što me u ljudskom smislu veseli više nego u profesionalnome jer studenti primarno moraju čitati izvore, a tek sekundarno enciklopedije.

VRBANC: Bavite se, ako se bavljenje filozofa uopće može tako segmentirano reducirati, ponajviše ontologijom, estetikom te filozofijom politike, ali veliko područje Vašeg zanimanja također čini filozofija francuskog govornog područja. Zašto je to tako? Što biste izdvojili kao posebno vrijedne momente koji Vas drže tako blisko upravo francuskoj filozofiji?

SUNAJKO: Postavili ste mi pitanje o kojem nikad nisam razmišljao, no rekao bih da je krivac prije svega Rousseau, filozof, književnik i enciklopedist na kojem

sam (u većini teze) doktorirao, a za to dugujem prof. Laloviću čija predavanja o Rousseauu teško mogu biti nadmašena. Najviše svojih radova posvetio sam upravo Rousseauu, a za pisanja doktorskoga rada nisam ni slutio da se u Parizu njegova djela mogu kupiti po nama nezamislivo niskim cijenama. Tako sam *Sanjarije samotnog šetača* u Panthéonu, gdje uz Voltairea Rousseau sučelice počiva, kupio po cijeni od samo 2,5 eura, a *Émilea*, bestseler 18. stoljeća napisan na 1140 stranica za manje od 15 eura. Postoji još nešto što nije određujuće, ali je anegdotalno. Francuski sam jezik učio od osnovne škole i bio mi je oduvijek jedna od prvih ljubavi koju nije mogla pokvariti ni vrlo postojana dresura profesorice „A. D.” koja bi nam – mladima je to danas nezamislivo – bolno čupala zulufe i pri lakšim gramatičkim prekršajima od pogrešnog slaganja *passéa composéa*. Unatoč tomu razvila se ljubav, a da ni ne znam zbog čega. Rousseau je u *Juliji* – razlikujući pisca strogoga građanskog formalizma, koji piše formalno odmjereno i točno, od pisca istinske ljubavi, koji govoreći iz srca piše pogrešno, razvučeno i tromo – poentirao da nam se ovaj drugi sviđa jer ne znamo za razlog. Nije li to smisao svakoga pravog umjetničkog djela jer tražeći uzroke možda možemo uživati u logici, ali nipošto u estetici.

Tako bih najprije odgovorio, no ostavivši postrani srce u francuskoj me filozofiji, pored prosvjetiteljstva, privukla ideja Drugoga koja se zrcalila još od Descartesa, ali u bitnome s fenomenologijom i francuskim egzistencijalizmom koji od dominantno njemačke filozofije egzistencije odvaja upravo pojam Drugoga (Sartre, de Beauvoir, Camus, Marcel, Merleau-Ponty, Ricœur, Lyotard, Levinas, Derrida i dr.). Pisao sam još i o Diderotu, Voltaireu, Montesquieu, Foucaultu, Nancyju, Batailleu, Rancièreu, Baudrillardu, Attaliju, Pikettyju i drugima pa je Vaš uvid izgleda posve točan. Većina njih u svojim sistemima kombinira ontologiju, estetiku i filozofiju politike, pa ste i tu dobro poentirali jer sve je više filozofa usmjerenih partikularnomu istraživanju, nekomu smjeru, pa čak i temi, a po mom je sudu najveća opasnost fragmentacija filozofijskih disciplina koja prati kapitalističku podjelu rada jer ona rezultira nestankom filozofa kao intelektualca, kao „stručnjaka za opće”. To pak znači da unatoč nagnuću francuskim autorima ne bih bio spreman filozofiju dijeliti prema nacionalnom, jezičnom ili nekom drugom ključu jer svaka je filozofija, budući da misli o općim odredbama čovjeka, u svojoj biti svjetska. Odnosno, filozofija i jest svijet jer on, budući da se empirijski ne može obuhvatiti, opstoji u ideji pa je univerzum ili kozmos svojevrsna istoznačnica za filozofiju koja pita o općemu, o univerzalnomu.

VRBANC: Profesor ste estetike, koja je osobno i meni najbliža, stoga Vas moram pitati, kakvo je danas stanje estetike unutar suvremene filozofije te kako se duh ovog našeg vremena odnosi spram nje, a kako pak ona spram njega?

SUNAJKO: Istaknuo bih na početku jedan kuriozitet, nipošto usporedbu jer bi bila nesumjerljiva i pretenciozna. Nakon jedanaest godina rada u Leksikografskom zavodu i kraćeg boravka u Beogradu naš je utjecajni praksisovac Danko Grlić dobio mjesto na Katedri za estetiku na kojoj sam i sâm izabran nakon gotovo petnaest godina rada u istom Leksikografskom zavodu i šest godina predavanja na Odjeku kao vanjski suradnik. Ističem tu činjenicu jer želim naglasiti da samo „stojim na ramenima divova” koji su ostavili trag na toj Katedri (mislim prije svega na prof. Čačinović, prof. Škorić, ali i na prof. Pejovića, premda on nije bio posvećen samo tomu), a kuriozitet je i u tomu da je upravo Pejović isprva bio urednik navedenoga *Filozofskog leksikona* i sjajno smo surađivali dok ga nemili događaj smrti nije od nas odvojio.

Estetika je kao filozofijska disciplina među filozofima staroga kova uvijek bila gurana u drugi plan jer su smatrali kako je „prava” filozofija transcendentna, odnosno iskustveno i osjetilno (estetika) nastoji zaobići pozicijom *a priori* koju do Kanta estetika nije mogla ostvariti. Vremena su se promijenila, a Kant je, unatoč transcendentnoj metodi, njezinu boljem statusu uvelike pridonio oslobođanjem onoga subjektivnog, ali i formiranjem moći suđenja kao autonomne spoznajne moći koja povezuje spekulativni i praktički um. Danas su neke velike estetičke teme, poput genija kojim se dosta bavim u svojim istraživanjima, iza nas. Kasna moderna, a još više postmodernizam učinili su svoje, pa se velikom i grandioznom umjetničkom stvaranju suprotstavljaju minimalistički koncepti koje nazivam „prenamjenom”. Tako je Duchamp prenamijenio pisoar u *Fontanu*, Warhol putem konceptualizacije ambalažnu *Brillo kutiju* u umjetničko djelo, a neka stremljenja s kraja 1980-ih, poput digitalne estetike, vizualnih umjetnosti i medijalizacije, sve više utiru put novim odnosima prema umjetničkom oblikovanju. Nije riječ o tome da to nisu dobra umjetnička djela, već samo o tome da se neki stari pojmovi, poput genija, niti ne traže jer su vremena velikih priča, kako je sugerirao Lyotard, prošla pa se umjetnost, a s njom i estetika, nalaze u svojevrsnoj krizi. Ili, kako upozorava Michaud, umjetnost je prešla u plinovito stanje, u eter.

Međutim, postoji nešto što neće moći biti poništeno, a o tome je pisao Baumgarten kojega se drži filozofom koji je esteticima osigurao punopravno članstvo među filozofijskim disciplinama. Budući da promišlja o lijepome kao totalitetu aspekata, estetika postaje sinonim za opću naobraženost u kulturi koja se pod naletima suvremenih stremljenja, fragmentacija i specijalizacija, urušila. Poslužio bih se ovdje mišlju beogradskog estetičara Milana Damjanovića koji je sjajno detektirao kako to uvijek novo „estetičko mišljenje” postaje „kraljevski put filozofije” izražen u Kantovu obratu, obnovljenom humanističkom idealu *homo aestheticus*, Schillerovu „estetskom odgoju”, „estetskoj državi” i „estetskoj dimenziji”, do Marcuseova shvaćanja društva kao „umjetničkog djela”.

VRBANC: Važno i uvijek prisutno pitanje odnosa estetike i umjetnosti izgleda kao nepresušno vrelo stalno novih mišljenja i teorija. Kako Vi gledate na taj odnos te kakve su posljedice tog odnosa po estetiku, a kakve po umjetnost?

SUNAJKO: U nekim sam svojim radovima nastojao argumentirati kako je umjetnost stiješnjena između estetike i kulture. Umjetnost stoji nasuprot estetici, a estetika mora ostati autonomna u odnosu na kulturu koja je uvelike produžetak politike umjetničkim sredstvima. Tko god smatra kako su kultura (kulturologija) i estetika srodna područja (discipline) promašio je smisao jer cilj je estetike, kao i svake filozofijske discipline, razmatrati mogućnost spoznavanja u svojem (u ovom slučaju osjetilnom) području, no sama spoznaja nije osjetilna. Želio sam naglasiti kako umjetnost probija dane kanone (kultura) i teorije (estetika) jer je u njezinu izvornom nagnuću zahtjev za autentičnošću pa u obzir ne uzima ni kulturu, koja je nastoji kultivirati (postaviti u kanon), a ni estetiku koja joj, kao filozofijska disciplina, nastoji iznaći pravilo. Međutim, važno je imati na umu da je estetika filozofijska disciplina kojoj nije cilj analizirati umjetničko djelo (poput nekih drugih znanosti o umjetnosti ili povijesti umjetnosti, kako je o tome pisao Hegel), nego omogućiti estetičku spoznaju biti umjetnosti koja im je univerzalna, istodobno apstraktna i konkretna, opća i pojedinačna.

Tako je talijanski estetičar Luigi Pareyson argumentirao da estetiku, koja ima filozofijski i čisto spekulativni karakter, treba odvajati od poetika koje imaju povijesno obilježje. Kada bi poetika određivala estetiku, značilo bi to da poetike nastoje apsolutizirati neki povijesni ukus i da time pretendiraju donositi zakone na umjetničkom polju, čime – budući da se filozofijska misao ne može svesti na neki jednostavni izražaj svoga vremena – čisto spekulativni karakter estetike postaje teško narušen. Smatram, stoga, da estetiku treba dovesti u blizinu novih umjetničkih tendencija, ali je držati na distanci kako bi mogla donositi sud o univerzalnome takvoga stvaralaštva. Drugim riječima, estetika se ne smije izjednačiti s vlastitim predmetom promatranja, a to je upravo njoj najteže jer ima posla s osjećajem, doživljajem i sviđanjem. Unatoč tomu, smatram da je u nekim disciplinama situacija još problematičnija jer neki filozofi i filozofkinje svoja istraživanja usmjeravaju predmetu do te mjere da ga zagovaraju, a to bi značilo da, umjesto kritičkog odmaka prema predmetu vlastita istraživanja, filozof-istraživač sebe kao subjekt izjednačuje s predmetom kao objektom, što nužno narušava nužnu udaljenost od predmeta vlastita istraživanja. Tada dolazi do idealizacije objekta koja vodi ideologizaciji relacije subjekt-objekt te na kraju do podređenosti subjekta vlastitu objektu, čime među njima više nema nikakva razlikovanja, a subjekt posve iščezava. U konsekvenciji to označuje opasnost da se bavljenje nekim filozofom na istraživačkoj razini pretvara u zastupanje njegove filozofije na ideologijskoj razini, a taj je put lišen nužne distance i kritičkoga

odmaka prema predmetu istraživanja. Taj su put, kroz kritiku teorije odraza, kritizirali i naši praksisovski prvaci, prije svega Petrović i Grlić, a među mladima i Veljak. Da je slijedio ono za što se u filozofiji zauzimao Gajo Petrović nikada ne bi pristao napisati tolike studije o empiristima i analitičarima.

Na estetičkom polju se time ogleda i opasnost davanja prednosti angažmanu (tendencioznosti) i temativnosti (sadržaju) pred formativnošću, a koji su vrlo familijarni mnogim smjerenjima u kontekstu političke korektnosti (oni su odraz svoga vremena, rekao bi Pareyson). No s estetikom stvar stoji drukčije. Njezina je mjera u prvom redu forma, a ne sadržaj (Adorno je u *Estetičkoj teoriji* odlučno pisao kako je „umjetniku forma sadržaj”) jer druge će društvene znanosti puno bolje (znanstvenije, egzaktnije) obraditi neku temu (primjerice, opresiju nad ženama, smisao postkolonijalizma ili klasnih razlika), no one to neće moći učiniti na privlačan način koji umjetnički pogađa u bit neke odnose koje znanost ne može opisati, a u čemu ćemo mi uživati jer to ne činimo zbog „što”, već zbog „kako” nam je doneseno i posredovano. To može donijeti jedino umjetnost. Stoga je odbacivanje forme, a usmjeravanje sadržaju (temi), po mom sudu proturječno jer izbor teme (dakako trendovski poželjne) ne čini dobrog umjetnika i estetičara, već način (smisao) na koji je tema posredovana. Odustanemo li od toga narušit ćemo estetičku autonomiju i umjetničku slobodu koja bi trebala biti posljednje utočište oslobođeno ideologije, pribježište duha u kojem se još uvijek možemo skloniti.

Valja u tom smislu naglasiti da je, onkraj strukturalističkih i poststrukturalističkih lingvističkih tumačenja, Foucaultov tekst *Ovo nije lula* odlučan po ovom estetičkom pitanju jer on pokazuje i to kako stvarna lula naslikanoj nije slična (*ressemblance*), već similarna (*similitude*). S obzirom na to da je riječ o dvama značenjima sličnosti, njihove istinitosti supostoje samo kao similarnost koja ne svjedoči istoj, već dvjema različitim istinama (onoj realnoj i prenesenoj), a to je važno zbog današnjeg mahnitavanja političke korektnosti čiji su apologeti pomislili kako treba revidirati umjetnička djela jer ih „čitaju” iz stvarnih odnosa. U *Povijesti ludila* Foucault je zaključio kako su kola krenula nizbrdo kada „društva više nisu bila sposobna za metaforu”. Ako ne spasimo umjetnost od takvih ideologizacija – poput političke korektnosti koja ne shvaća da se zahtjevom za revizijom umjetničke povijesti čini novo nasilje nad duhom vremena koji ona pokazuje – neće propasti samo umjetnost nego i smisao života kojem je umjetnost nezaobilazan dio; onaj u kojem nema „zabranjenih tema” koje danas proglašavaju *ad hoc* utemeljeni „odbori” za politički korektnu čistoću, svojevrsni suvremeni cenzori koje od starih razlikuje to da ne cenzuriraju samo unaprijed, nego i unatrag.

VRBANC: Odabir filozofa da se bavi estetikom gotovo uvijek je popraćen prividnom primjesom umjetničkih pretenzija, no može li filozof biti ujedno i umjetnik ili pak samo filozof umjetnosti, ima li ta složenica „filozofija umjetnosti” kakvu težinu i smisao?

SUNAJKO: Najprije valja naglasiti da se složenica „filozofija umjetnosti” povijesno odnosila na pokušaj očuvanja filozofije od utjecaja estetike, odnosno od utjecaja osjetilnoga na „ispravno” spoznavanje. Pojednostavljeno, spekulativna je filozofija (metafizika, logika, gnoseologija) smatrala kako estetika, budući da je riječ o osjetilnoj spoznaji, ne može spadati u isti rang sa spekulativnom filozofijom. Premda je u korist estetike učinio ključne pomake, Baumgarten ju je nazivao *gnoseologia inferior* jer ona kao niža spoznaja ne može spoznavati ideje, a Hegel je, zastupajući naziv filozofija lijepo umjetnosti, u predavanjima pristao na naziv estetika samo uz nužnu ogradu kako se izraz već udomaćio. Na istoj su složenici poslije inzistirali i suvremeni estetičari, primjerice Arthur Danto. Danas se, međutim, takve borbe više ne vode jer je posve jasno kako je estetika punopravna filozofijska disciplina, a Hartmann je u okviru svoje fenomenologijske estetike inzistirao na tomu kako estetika „nije ni za umjetnika, ni za kritičara, već za mislioca” – onoga koji je u rangu spekulativnog filozofa. Valja napomenuti još nešto. Naime, koliko god među njima bilo trvenja, estetika i metafizika nisu razdvojene jer za izobrazbu u estetici ipak je nužna izobrazba u metafizici, prije svega zato što je lijepo dugo bilo metafizički pojam pa nema gotovo ni jednog relevantnog estetičara koji nije ujedno i metafizičar (ontolog): Toma Akvinski, Kant, Hegel, Schelling i Hartmann samo su neki od njih.

Dodatno, estetika se danas razmatra i u povratku dvama izvornim značenjima kao *αἴσθησις* (osjetilna zamjedba) i kao *αἰσθάνομαι* (osjećati), a najzravnije o tome piše Jacques Rancière inzistirajući na konceptu podjele osjetilnoga (*le partage du sensible*), koji je, dakako, i politički koncept. Dok je tip umnosti stvar razlike u kulturama, osjetilnost je, smatra francuski estetičar, univerzalna čovjekova odredba pomoću koje se tek zahtijeva punopravna afirmacija jednakosti. Na pitanje može li filozof biti umjetnik odgovoreno je u mnogim slučajevima prakse i to, ponovno se vraćamo Francuzima, u okviru suvremenih primjera. Dio je tipičnosti francuske kulture prožimanje umjetnosti, filozofije i politike pa je to dobar primjer za odgovor. Primjerice, Jean-Paul Sartre je filozof i književnik, kao što su uostalom i Albert Camus, Simone de Beauvoir te George Bataille; Jean-Luc Nancy je filozof i glumac, kao što je u nas to Predrag Finci, a Vaši odsječki profesori Hrvoje Jurić koji je i pjesnik te Marko Tokić koji je i slikar, svjedoče o prisutnosti te činjenice i u našoj blizini.

VRBANC: Godine 2019. izašla je Vaša knjiga *Estetika ružnoga*, koja već po naslovu „tjera na mišljenje” i traži jedan poseban pogled na estetiku. No vjerujem kako niste imali namjeru usustaviti kakvu estetiku ružnoga, nego osvijetliti svijest o afirmaciji ružnoga spram kojeg se ljepota misli. Jesam li barem na tragu ideje?

SUNAJKO: Na dobrom ste tragu. Knjiga nije pisana s namjerom ulaska u sistematizaciju i dubinu obrađenih tema jer bi to bilo gotovo nemoguće, a i o temeljima (Aristotel, Kant, Hegel) je već dosta napisano, već je imala namjeru poentirati oko pojma ružnoga kao osobite estetičke kategorije. Na njezinu predstavljanju u MSU-u kolega Tomislav Brlek dobro je poentirao kako je „autor podnio rizik da bude razumljiv”. To i jest bila moja namjera jer sam nakon knjige *Metafizika i suverenost*, napisane na gotovo 500 stranica, shvatio da autor, umjesto za sebe, mora pisati za druge, što je, mislim, koristan refleksivni uvid. Odlučio sam pisati knjige koje će netko imati želju pročitati, a da ga/ju ne destimulira broj stranica jer u Leksu sam naučio da se sve bitno može donijeti na malo stranica. Čin pisanja izraz je želje za Drugim.

Ružno je, dakako, osobita estetička tema i bitna je zbog uvriježene, ali pogrešne kulturne navike shvaćanja estetike kao nauka o lijepome. Ona to svakako jest, no njezin je izvorni smisao, kao što je maločas napomenuto, osjetilna spoznaja, a u takvoj se spoznaji ružno daje kao ekvivalent lijepomu. Štoviše, estetiku su metafizičari osuđivali zbog osjetilnosti koja nije mogla zrcaliti ljepotu pa sam pojam ružnoga iskoristio za afirmaciju estetike nasuprot metafizici. Uostalom, u *Metafizici i suverenosti* pokazivao sam svu opasnost utjecaja metafizike na filozofiju politike. Zasad sam, čini mi se, dosljedan u objema filozofijskim disciplinama. Afirmacija ružnoga izraz je moderniteta. Zato sam ovdje pošao od kantovske teze da se o lijepome nema što misliti jer se ono sviđa bez posredovanja pojma, dok ružno tjera na mišljenje jer upućuje na preispitivanje pa sam u drugom dijelu studije analizirao kategorije koje deformiraju smisao ljepote u umjetnosti (groteskno, disonantno, lažno, neidentično, neformno, zlo, ludo, bučno, dekonstruirano, nesuglasno, suvišno). Jasno je da tu nije riječ o ružnome, kao odvratnome i odbojnome, već o pojmu koji narušava metafizički ideal ljepote dan kao simetrija, proporcija i harmonija. Nietzsche je pisao kako osjećati neku stvar lijepom znači nužno je osjećati krivo, Dessoir da je ružno jedan od temeljnih estetičkih pojmova, a Adorno da u ružnome zakon forme postaje nemoćan te da nam je ono potrebno ako želimo iznijeti nešto kvalitativno novo. Da sam na dobrom tragu svjedoči i suvremeno estetičko promišljanje Arthura Dantoa koji argumentira da je univerzalniji kriterij za ružno, nego za lijepo, odnosno da ćemo se prije složiti u sudu o ružnomu, nego u onome o lijepomu jer lijepo posreduje skup kulturnih kanona i estetičkih teorija.

VRBANC: Nedavno ste po drugi puta uzastopce postali pročelnikom Odsjeka za filozofiju, na tome Vam čestitam, no neću Vas pitati kakvo je stanje na Odsjeku niti na Fakultetu, ali moram Vas zatražiti mišljenje o stanju u hrvatskoj filozofiji te, još važnije, o interesu za hrvatsku filozofiju. Imam osjećaj (iako takvi često ispadnu krivi) da se veoma slabo filozofski obrađuju hrvatski autori u akademskoj zajednici, pa tako i među studentima uopće, svijest o tradiciji hrvatskih filozofa i njihova nasljeđa, bojim se, nije osvijetljena u mjeri u kakvoj bi ona trebala biti.

SUNAJKO: Biti pročelnik Odsjeka po kojemu Fakultet nosi ime čast je i iznimna odgovornost, no upućeniji znaju da je zapravo riječ o svojevrstnoj „kazni” jer biti pročelnik zapravo znači biti spreman interese drugih pretpostaviti svojim. Preduvjet je tomu da barem u jednom segmentu o sebi ne mislite sve najbolje, da budete svjesni da imate mnogo mana i nesavršenosti, a taština – koja u akademskoj zajednici nalazi prirodno stanište – prevelik je uteg svakom, pa tako i pročelničkom poslu. Na našem je Fakultetu, međutim, pročelnik statutarni „nesretnik” jer ima odgovornost, a nema vlast, pa ovisi o dobroj volji ostalih članova Odsjeka s jedne i Uprave s druge strane. Nije to lak posao, no moram reći da, barem zasad, uživam podršku svojih kolega i kolegica te studenata, što je najvažnije zbog poslova zbog kojih sam ponovno izabran.

Oko zastupljenosti hrvatske filozofije ipak se ne bih složio. U barem polovici naših kolegija na Filozofiji obrađuju se domaći autori, poput, primjerice, praksisovaca (Petrovića, Kangrge, Grlića, Bošnjaka, Pejovića i dr.), što je svakako najvažnija i najprepoznatljivija moderna odlika povijesti Odsjeka, mada ne i jedina. Ne treba zaboraviti predšasnike, poput Markovića, Arnolda, Bazale, Tkalčića, Vuk-Pavlovića, Filipovića i dr. Također moram dodati da Institut za filozofiju objavljuje časopis *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, a *Dani Frane Petrića* u Cresu baštine skup *Hrvatska filozofija i kultura u interakciji i kontekstu*. Pored toga mnogi naši filozofi uzimaju upravo hrvatske autore u svojim istraživanjima. Međutim, ponovit ću, i hrvatska je filozofija svjetska jer je pitanje o čovjeku univerzalno, a ona je to osobito i stoga što su naši filozofi nekada, sa znanjem nekoliko svjetskih jezika, bili i bolji od mnogih svjetskih filozofa koji su samo bili utjecajniji jer su imali drukčiju infrastrukturu. Danas se situacija promijenila jer je gotovo sva literatura posredovana samo jednim, engleskim jezikom, pa je svijet, paradoksalno, u želji za raznolikošću ponovno unificiran.

VRBANC: Za kraj, kada pogledate filozofiju danas, posebice onu koja se gaji među studentima i mladim diplomantima, što vidite kao njenu budućnost? Imaju li mlade generacije, u Vašim očima, nešto vrijedno za iznjedriti u budućnosti?

SUNAJKO: Najkraće rečeno, imaju. Premda se može činiti da humanistika, a napose filozofija, zbog prevlasti tehničkih dostignuća nema više što tražiti u takvom svijetu. No, kao i svaka povijesna epoha, sadašnji će svijet morati doći do točke vlastita urušavanja, a to će ujedno označiti potrebu za ponovnim rađanjem duha koji će morati dati smisao. Da bi ova preapstraktna formulacija zadobila konkretniji smisao, valja istaknuti da se hölderlinovsko pitanje „čemu“, kako nosi i naziv ovoga časopisa, postavlja otkad je filozofije, pa ona nikada nije, da se poslužim Krležinim izrazom, bila „prebačena preko palube“. Naprotiv, u današnjem svijetu prevlasti tehnouznanosti, kibernetike i transhumanizacije rađa se potreba ne samo za kritičkim promišljanjem o nestanku čovjeka nego i za uključenjem filozofa u taj svijet jer on sâm nije načisto što želi i kamo ide. Filozofi se danas zapošljavaju na mjestima koja do prije desetak godina nisu ni postojala jer su prepoznati i mimo svih programa koje im mi na studiju i Fakultetu nudimo. Spomenuo bih anegdodu koja je silno poučna. Njemački član povjerenstva za reakreditaciju Fakulteta kao pročelniku Odsjeka za filozofiju uputio mi je pitanje imamo li kolegije koji razvijaju kritičko mišljenje. Ono mi se isprva, a tako sam i reagirao, učinilo posve besmislenim i izlišnim jer filozofija jest sinonim za kritičko mišljenje (mišljenje i nije, ako nije kritičko), no ubrzo sam shvatio da je položaj diplomiranih filozofa (magistara filozofije) na tržištu prepoznat upravo u onom segmentu koji je nama na Odsjeku samorazumljiv pa o njemu ni ne mislimo. Možda je to najbolji pokazatelj da smo uspjeli.

„Premda se može činiti da humanistika, a napose filozofija, zbog prevlasti tehničkih dostignuća nema više što tražiti u takvom svijetu. No, kao i svaka povijesna epoha, sadašnji će svijet morati doći do točke vlastita urušavanja, a to će ujedno označiti potrebu za ponovnim rađanjem duha koji će morati dati smisao.”

GORAN SUNAJKO